

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΜΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΚΡΑΤΗΜΑΤΑ

Του Ευαγγ. Καπαϊδονάκη.

Καθηγητού Βυζαντινής Μουσικής.

Διευθυντού της Σχολής Βυζαντινής Μουσικής της Ιεράς Μητροπόλεως Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου.

Έχουμε ακούσει όλοι μας πολλές φορές στην Εκκλησία να ψάλλονται ορισμένα κομμάτια, τα οποία δεν έχουν λόγια, αλλά μόνο άσημες συλλαβές, όπως τε-ρι-ρε, το-ρο-ρο κ.α. και εύλογα πολλοί έχουν διερωτηθεί τι είναι αυτά. Μάλιστα προ καιρού ψάλλθηκε ένα τέτοιο μουσικό κομμάτι σε ένα ιερό ναό που γιόρταζε και στο τέλος της ακολουθίας, άκουσα κάποιον να ρωτά άλλον, τι ήταν αυτό, ο δε, άλλος απάντησε: <<Δεν ξέρω, νομίζω ότι ήταν αραβικό!!!>>.

Αυτό το γεγονός μου έδωσε την ευκαιρία, σ' ένα μικρό άρθρο τότε στην εφημερίδα, να δώσω μερικές πληροφορίες και εξηγήσεις, σχεδόν περιληπτικά, για τα σπουδαία και περίτεχνα αυτά μουσικά κομμάτια, που είναι ασφαλώς Ελληνικά, είναι όλα μελοποιημένα στη Βυζαντινή Μουσική, δηλαδή στη μουσική ονομάζονται κρατήματα και αποτελούν σπουδαίο και αναπόσπαστο μέρος της εκκλησιαστικής μουσικής μας κληρονομιάς.

Ας δούμε λοιπόν παρακάτω αναλυτικότερα τι είναι τα κρατήματα.

Κράτημα είναι ένα εκκλησιαστικό μέλος που δεν χρησιμοποιεί λόγια, αλλά άσημες συλλαβές, όπως τε-ρε-ρε, το-ρο-ρο, το-ι-το, νε-νε-να και άλλες.

Πολλά έχουν γραφτεί στα βάθη των αιώνων για τα κρατήματα, σχετικά με την προέλευση και τη σημασία τους. Λόγιοι ερευνητές αλλά και Άγιοι Πατέρες, έχουν δώσει πολλές ερμηνείες που μπορούμε να τις διακρίνουμε σε επιστημονικές και Θεολογικές.

Ας δούμε, κατά την πρώτη κατηγορία, γιατί χρησιμοποιήθηκαν σ' αυτά τέτοιες συλλαβές κι όχι λόγια.

Στα άλλα μουσικά μέλη (δηλαδή ύμνους, τροπάρια κλπ), ο μελοποιός (δηλαδή ο συνθέτης), είναι υποχρεωμένος να τονίσει μουσικά τα δεδομένα ποιήματα, άρα πρέπει να κινείται μέσα σε ορισμένα πλαίσια

(καλούπια). Αυτό του στερεί την δυνατότητα, μάλλον τον περιορίζει, να ξεδιπλώσει περισσότερο την τέχνη του και να προχωρήσει σε μία πιο ελεύθερη σύνθεση. Στα κρατήματα όμως, η μη χρησιμοποίηση κειμένου, αλλά ασήμων συλλαβών, αποδεσμεύει, απελευθερώνει τον μελοποιό και του δίνει τη δυνατότητα να δουλέψει και να προβάλει τη μελωδία σε μία μουσική που κατεξοχήν μελωδική. Τον οδηγεί δηλαδή σε πιο ελεύθερη μουσική δημιουργία, σε χώρους απόλυτης και καθαρής μουσικής. Πολύ εύστοχα παρατηρεί εδώ ο συνθέτης και ερευνητής μουσικολόγος Μιχάλης Αδάμης, ότι τα κρατήματα είναι το απόλυτο είδος της μουσικής των βυζαντινών μελοποιών.

Ένα κράτημα είναι ένα ολοκληρωμένο μουσικό έργο. Ο μελοποιός αποφεύγοντας τη μονοτονία, χρησιμοποιεί ποικιλία ήχων που εναλλάσσονται με εκπληκτική αρμονία και προσφέρουν στα αυτιά μας την τέλεια ευχαρίστηση. Απαραίτητη προϋπόθεση ασφαλώς γι' αυτό είναι η εκτέλεση του κρατήματος από καλλίφωνο και μουσικά καταρτισμένο ψάλτη η ακόμη καλύτερα από σωστό βυζαντινό χορό, με συνοδεία ισοκρατημάτων που θα εναλλάσσονται σύμφωνα με του ήχους που χρησιμοποιεί μέσα ο μελοποιός, κι όχι σύμφωνα με τις δυτικές αρμονίες, που δεν έχουν καμία σχέση με το μουσικό μας σύστημα.

Τα κρατήματα διακρίνονται σε σύντομα, αλλά και σε εκτεταμένα (μεγάλα) και πολύ έντεχνα. Πολλά από αυτά εμφανίζονται ως ανεξάρτητες συνθέσεις. Άλλα προηγούνται, παρεμβάλλονται η έπονται ύμνων με μελισματικό χαρακτήρα, όπως Χερουβικά, Κοινωνικά, Πολυέλεοι κ.α. προκειμένου να κρατήσουν τα μέλη αυτά περισσότερο χρόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως π.χ. στις Αρχιερατικές ακολουθίες, ολονυκτίες κ.α. δίνοντας τους ασφαλώς μεγαλοπρεπέστατο και πανηγυρικό χαρακτήρα.

Τα κρατήματα πρέπει να εμφανίστηκαν περί τον ΙΑ αιώνα, αναπτύχθηκαν σταδιακά και ήκμασαν στους επόμενους μέχρι την Άλωση αιώνες, δημιουργώντας μία σπουδαία παράδοση που υπηρετήθηκε από τους διαπρεπέστερους Βυζαντινούς μελοποιούς. Την παράδοση αυτή συνέχισαν στους επόμενους αιώνες οι μεταβυζαντινοί μελοποιοί, οι οποίοι μιμούμενοι τους προηγούμενους, συνέθεσαν σπουδαία κρατήματα που αποτελούν ολοκληρωμένα και περίτεχνα μουσικά έργα.

Παραθέτω παρακάτω τους κυριότερους μελοποιούς κρατημάτων κατά αιώνα.

-Ιωάννης Γλυκός, έξοχος μουσικός και υμνογράφος (περί τον ΙΑ αιώνα).

-Ιωάννης Κουκουζέλης, σπουδαίος μελοποιός, επικληθής και <<Μαϊστωρ της μουσικής>>. Αποτελεί σταθμό και θεωρείται η Δευτέρα πηγή της μουσικής μετά τον Ιωάννη Δαμασκηνό. (Ακμάζει περί τον ΙΓ αιώνα).

Ο Ιωάννης Κουκουζέλης σε κώδικα του 15^{ου} αι. Αγιον Όρος. Μεγίστη Λαύρα.

-Ξένος ο Κορώνης, πρωτοψάλτης Αγίας Σοφίας, ακμάζει αμέσως μετά τον Κουκουζέλη.

-Θεόδωρος Λάσκαρης, αυτοκράτωρ Νικαίας (1255-1269), ο οποίος απόβλητος ων από τον Θρόνο υπό των Σταυροφόρων μελοποίησε σπουδαία έργα.

-Μάρκος Ευγενικός, Μητροπολίτης Εφέσου (αρχές ΙΕ αιώνα).

-Θεοφάνης Καρύκης, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (ΙΣΤ αι.)

-Δημήτριος Νταμίας ο Κρής. Σπουδαία μουσική προσωπικότητα, που αναφέρεται ως <<Πρωτοψάλτης Κρήτης>> και ως <<Πρωτοψάλτης Χανδάκου Κρήτης>>. Ακμάζει στα έτη 1620-1660.

-Μανουήλ Χρυσάφης ο νέος, Πρωτοψάλτης (ΙΖ αι.)

-Πέτρος Γλυκός ο Μπερεκέτης. Σπουδαίος μουσικός με πλούσιο και ποικίλο έργο (τέλος ΙΖ αι.)

-Ιωάννης ο Τραπεζούντιος. Πρωτοψάλτης (ΙΗ αι.)

-Πέτρος Πελοποννήσιος (Λαμπαδάριος). Σπουδαία μουσική ιδιοφυία με μεγάλη αντίληψη και ικανότητα, αποτελεί επίσης σταθμό στην ιστορία της μουσικής και δικαίως θεωρείται η Δ πηγή της μουσικής, με μεγάλο μουσικό έργο, αλλά δυστυχώς πέθανε πολύ νέος (1730-1777).

-Δανιήλ και Ιάκωβος, Πρωτοψάλτες του ΙΗ αιώνα.

-Πέτρος Βυζάντιος, Πρωτοψάλτης (ΙΘ αι.)

-Γρηγόριος Πρωτοψάλτης, ένας εκ των τριών εφευρετών της νέας μουσικής γραφής που καθιερώθηκε το 1814 και έφθασε έως στις μέρες μας.

-Κωνσταντίνος Πρωτοψάλτης (ΙΘ αι.)

-Χωριστά αναφέρω τον πατριώτη μας, σύγχρονο των τελευταίων του ΙΘ αιώνα Γεώργιο τον Κρήτα, μεγάλο δάσκαλο με σπουδαίο και ποικίλο μουσικό έργο.

Από Θεολογικής πλευράς πολλοί Θεόπνευστοι Πατέρες έχουν δώσει διάφορες ερμηνείες για τη σημασία των κρατημάτων. Άλλοι είπαν ότι είναι το νανούρισμα της Παναγίας όταν κοίμιζε το Χριστό ως νήπιο. Άλλοι ότι είναι η φωνή των Αγγέλων, όπως ακούγεται στον ουρανό, όπου με άρρητη φωνή υμνούν τον Θεό.

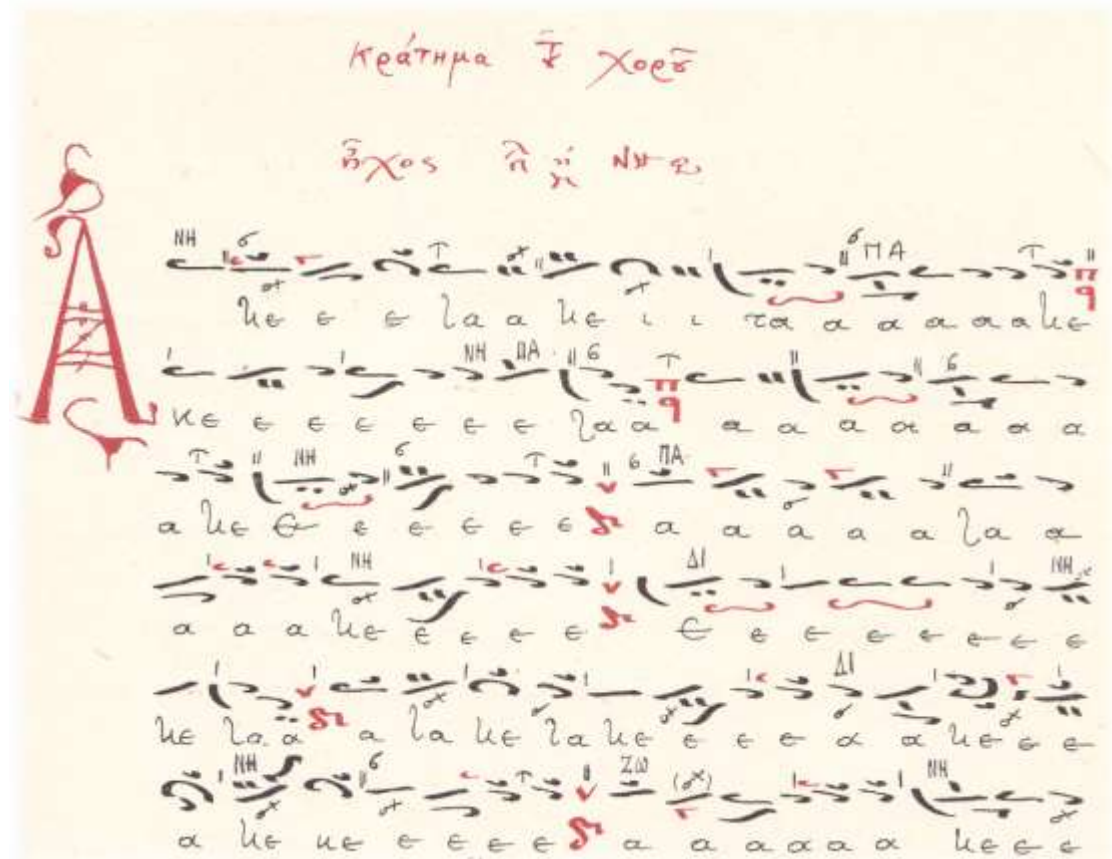
Τελειώνοντας, παραθέτω απόσπασμα χαρακτηριστικής ερμηνείας που έγραψε για τα κρατήματα ο Ιερομόναχος και μετέπειτα Μητροπολίτης Φιλαδελφείας (Μ. Ασίας) πατριώτης μας Γεράσιμος Βλάχος ο Κρής (περί το έτος 1650) απαντώντας σε σχετικό ερώτημα του Πρωτοψάλτου Χάνδακος και σπουδαίου μουσικού του ΙΖ αι. Δημητρίου Νταμιά.

Γράφει λοιπόν:

<<Οι άνθρωποι έστωντας και να έχωμεν πόθον ψυχής και να συρνώμεσθεν από την Θείαν Αγάπην, σπουδάζομεν να ενωθούμε με τους Αγγέλους σιμά εις την ασχόλαστον ψαλμωδία όπου κάμνουσιν... Δια τούτο και ημείς καθημερινόν ψάλλομεν την έναρθρον ταύτην φωνήν τον Θεόν, με τούτη την άναρθρον φωνή το τε-ρε-ρε. Από πού την ευγάνομεν; Από τους Θείους προφήτας, οι οποίοι λέγουσι, πως ήκουσαν φωνάς εις τον ουρανό ως φωνήν υδάτων πολλών, και τούτο είναι βέβαιον, διότι καθώς η φωνή και ο κτύπος του νερού, είναι με άρρητον φωνήν, καθώς το λέγει και ο έως τρίτου ουρανού αναβάς Απόστολος Παύλος, άρρητα ρήματα, ήγουν μέλος και αρμονίαν δίχως λόγια, και τούτο κατά την συμβολικήν Θεολογία, το τερερέ, δεν θέλει να σημαδέυσει άλλο, παρά το ακατανόητον της Θεότητος. Διατί, καθώς δεν ημπορείς να κατανοήσεις από το τερερέ λόγον, μήτε εις την Θεότητα δεν ημπορείς να κατανοήσεις· μα τι κατανοείς; Μέλος, καθώς και από την Θεότητα, πρόνοιαν και παντοδυναμίαν και τα λοιπά αποτελέσματα της ακατανόητου και μακαρίας Θεότητος.

Ακόμη λέγει μία φωνή αγαλλιιάσεως κατά τον Δαβίδη, ήγουν, καθώς ο άνθρωπος ακούοντας την φωνήν χαίρεται, ούτω κατανοώντας και τον Θεόν με άρρητον τρόπον χαίρεται· και όσον δεν ημπορείς να τον

καταλάβεις, τόσο τον διψάς: και όσον δεν ημπορείς να τον ιδής, τόσο τον επιθυμείς περισσότερο, ούτω και αυτό το τερερέ, όσον δεν σε φαίνεται πως δεν σημαδεύεις τίποτες, τόσο ποθείται να ψάλλεται>>.

Το παραπάνω είναι από το κράτημα του χορού, σε ήχο πλάγιο του τετάρτου, μέλος Ιωάννου Κουκουζέλη του Μαϊστορος.
(Από το βιβλίο της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας: ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΥΚΟΥΖΕΛΗ ΤΟΥ ΜΑΪΣΤΟΡΟΣ. ΕΚΛΟΓΗ ΕΡΓΩΝ. Εκδόσεις ΕΠΕΚΤΑΣΗ).